

HOOFDSTUK 4: STRUCTUUR EN STRATIFICATIE

1. Structuur

Structuur

Eigenschappen van het geheel als geheel. Het zijn niet de afzonderlijke delen die een bepaalde constructie onderscheiden van een andere, maar precies hun specifieke samenhang en ordening tot een geheel.

Men moet zoeken naar de vaak niet direct zichtbare samenhang van de gecombineerde delen (bv. menselijk gedrag = verhoudingen tussen mensen, groeperingen en de maatschappelijke context)

Structuur van een maatschappij

Mensen en groeperingen staan in een bepaalde – min of meer vaste – verhouding of relatie tot elkaar.

(a) Functionalistisch (Parsons)

Waarden en normen geven vorm aan sociale structuur en fungeren als regels die het gedrag van de bekleders van sociale posities reguleren.

(b) Marxistische (Marx)

Waarden en normen worden afgeleid uit de sociale structuur, die zelf een product is van de economische verhoudingen (= productieverhoudingen). De materiële belangen bepalen de ideologische vorm waarin mensen de klassenstrijd gieten.

Onderscheid tussen cultuur en structuur

- Onderscheid van begrippen
- Geeft uitdrukking aan wezenlijk verschil in maatschappijbeschouwing

2. Stratificatie

Sociale stratificatie

Het systeem waarbij een samenleving categorieën van mensen in een bepaalde hiërarchie plaatst (= verschillenden lagen die in bepaalde orde tot elkaar staan). Elke afzonderlijke laag bestaat uit ongeveer gelijk gewaardeerde posities en tussen lagen is er een ongelijke waardering.

Vaak hangen verscheidene factoren (waarmee men bepaalt tot welke laag iemand behoort) onderling samen en het verschillend belang ervan hangt samen met specifieke tijdruimtelijke factoren.

Onderzoek naar sociale stratificatie

Complex en controversieel: het gaat om waarden over hoe en de samenleving moet worden ingericht.

De drie voornaamste consequenties van de sociale positie

- (1) Macht
- (2) Aanzien
- (3) Voorrechten

(1), (2) en (3) kunnen elkaar overlappen en kunnen losstaan van elkaar: sociaal aanzien kan verbonden zijn aan activiteiten die volkomen losstaan van iemand economische of politieke macht.

Sociale ongelijkheid (Weber)

- (1) Economische klassen
- (2) Sociale status of prestige
- (3) Macht

Voorbeeld: Titanic

Objectieve ongelijkheid

Verschillen in levensomstandigheden (bv. welvaartsverschillen, gezondheid, levensduur...)

Subjectieve ongelijkheid

Voorstellingen van de werkelijkheid, opvattingen en waarderingen (= pluriform)

Sociale ladder

Aan de hand van objectieve en subjectieve criteria kan men een sociale hiërarchie opbouwen waarop men kan klimmen (= opwaartse sociale mobiliteit) of dalen (= neerwaartse sociale mobiliteit).

De 4 basisprincipes van stratificatie

- (1) Sociale stratificatie is een kenmerk van de samenleving, niet van een individu
- (2) Sociale stratificatie blijft bestaan over generaties
- (3) Sociale stratificatie is universeel, maar variabel
- (4) Sociale stratificatie heeft niet alleen betrekking op economische ongelijkheden, maar steunt ook op culturele waarden

De 4 verschillende systemen binnen sociale stratificatie

- (1) Kasten: toegewezen posities, geen sociale mobiliteit, territoriale en sociale segregatie (rechten, privileges en plichten)
- (2) Standen: zoals een kaste, maar meer ruimte voor individuele inbreng en sociale mobiliteit
- (3) Klassen: zoals een stand, maar nog meer ruimte voor individuele inbreng en sociale mobiliteit
- (4) Rangen: zoals een klasse, maar het meeste ruimte voor individuele inbreng en sociale mobiliteit

2.1. Kaste

Kastenmaatschappij

Rigide hiërarchisch gerangschikte en gesloten groeperingen van mensen, die meestal hetzelfde beroep uitoefenen.

- (a) Men behoort tot een kaste door geboorte (afkomst) en kan het slechts verlaten door overlijden.
- (b) De sociale afstand van verschillende kasten wordt omgezet in geografische afstand. Zo leiden sociale verschillen tot ruimtelijke segregatie.
- (c) Een uitgebreid systeem van sociale privileges.

Voorbeeld INDIA:

- (1) De varnas (religieuzen)
- (2) De ksatriyas (militairen)
- (3) De vaisjyas (veetelers en handelaars)
- (4) De sjoedras (arbeiders)

Deze kasten vallen uit elkaar in subkasten of beroepsgroepen.

In België komen kasten in de oorspronkelijke betekenis niet voor, wel allerlei kasteachtige verschijnselen.

De enkeling wordt geboren in zijn kaste, blijft er zijn gehele leven toe behoren en is gebonden aan alle vrijheidsbependingen die dit meebrengt. En hij kan enkel binnen zijn eigen kaste huwen en kinderen verwekken.

Raciale positie

Iemand ras is van veel grotere invloed op zijn gedrag, ideeën en psychologische gesteldheid dan de klasse of rang waartoe hij behoort.

Raciale etiquette

Voor ieder contact tussen leden van 2 kasten is er een nauwkeurig gestileerd ritueel dat er doelbewust op gericht is om de ene partij te eren en de andere te vernederen.

Xenofobie

De gastarbeider hebben achterstand en worden achtergesteld. Het zijn de groepen met de geringste sociale afstand die zich het sterkst afzetten tegenover elkaar, omdat ze een (sociale en economische) bedreiging voor elkaar vormen. Het gevolg van het vermijden van contacten met vreemde werknemers is sociale isolatie, waardoor ze meer herkenbaar en uitgestoten worden. Uiteindelijk werkt dit de marginalisering in de hand.

2.2. Standen

Standenmaatschappij

De hiërarchische ordening van sociale lagen wordt vooral bepaald door sociaal aanzien, maatschappelijke positie en afkomst.

Een door God gewilde orde:

- (1) De adel
- (2) De geestelijkheid
- (3) De hogere burgerij
- (4) Soldaten, bedelaars, horigen: GEEN STAND!

Deze standensamenleving verdween door de Franse Revolutie, de Verlichting en de industrialisering...

De leden van een stand zijn vaak langs bepaalde verwantschapsbanden met elkaar verbonden. Per stand zijn er specifieke rechten en plichten, die juridisch verankerd zijn.

Standen zijn semigesloten: maar toetreding is wel mogelijk (militaire daden, koop van rechten, kerkelijke functies...)

2.3. Klassen

Klassen

Categorieën van mensen die ten opzichte van de productiemiddelen een gelijke positie innemen = marxistisch

Klassenstrijd (conflictuele spanning) tussen

- (1) Kapitalist-ondernemer: leidende klasse
- (2) Arbeiders: geen eigen bezit en voor loon afhankelijk van kapitalist

Kapitalistische maatschappij wordt gekenmerkt door discontinuïteit, samenhangend met fundamentele verschillen in belangen tussen de groeperingen.

Marx' model van stratificatie = dichotoom

Er zijn slechts twee soorten relaties tot de productiemiddelen: bezitters en niet-bezitters. Hiertussen zitten tijdelijke en voorbijgaande middenklassen

Onder invloed van veranderingsprocessen door industrialisatie lossen deze middenklassen op in beide andere klassen, waardoor polarisatie en de klassenstrijd toeneemt.

Kritiek

- (1) Middenklassen zijn eerder gegroeid dan verdwenen
- (2) Kloof tussen bezitters en niet-bezitters tracht men te overbruggen door moderne vormen van afgevlakt sociokapitalisme en de uitbouw van de moderne verzorgingsstaat (= sociale grondrechten voor iedereen)
- (3) De industriële conflicten worden afgeslepen door sociaal overleg en inspraak (= samenwerking tussen werkgevers en werknemers)

2.4. Rangen

Rangenmaatschappij

De positie wordt toegewezen op grond van persoonlijke verdienste. Hierbij staan beroep en inkomen centraal: zij geven macht en aanzien.

Bij verschuiving van toegewezen naar verworven positie worden min of meer objectieve selectieprocedures ingeschakeld, die relatief a-ideologisch verlopen volgens verbureaucratiseerde mechanismen.

Sociale mobiliteit

Sociale posities zijn niet onveranderlijk vastgelegd: veel mensen stijgen of dalen in de loop van hun leven (= niet veilig).

Statussymbolen

Door middel van verschillende symbolen laat men de wereld voortdurend zien welke plaats men verworven heeft.

Mattheüs-effect

Iemand sociale rang verschaft hem bepaalde mogelijkheden of levenskansen wat betreft maatschappelijk lot. Het is de gewone gang van zaken dat aan degenen die reeds bezitten, nog meer wordt gegeven.

Niet alleen op economisch terrein bespeurt men invloeden van socio-economische positie. Iemand klassenpositie is medebepalend voor het onderwijs dat hij zijn kinderen kan verschaffen. Het bepaalt de kwaliteit van de medische zorg waarmee hij zichzelf en zijn gezin kan omgeven, en dientengevolge ook de verwachte levensduur.

Kwalitatief verschil tussen socio-economische groepen

Men kan heel wat voorspellingen (van statistische aard) doen betreffende de persoon in kwestie, maar er is een zekere marge voor vergissingen.

Stratificatie

Een groot aantal opeengestapelde lagen (= te onderscheiden, maar niet te scheiden). Tussen deze lagen bestaat continuïteit (= in elkaar overlopen) en de overgang van mensen van de ene laag naar de andere (= verticale sociale mobiliteit) is mogelijk en wordt gewenst geacht.

Centrale ideeën van een rangensamenleving op een rijtje

- (a) Sociale ongelijkheid heeft betrekking op verschillende aspecten (inkomen, gezondheid en macht)
- (b) Witte-boord-beroepen (bv. dokter) hebben doorgaans een hoger inkomen en meer prestige dan blauwe-boord-beroepen (bv. arbeider)
- (c) Scholing is cruciaal, maar sociaal erg ongelijk verdeeld
- (d) Sociale rang beïnvloedt alle aspecten van het sociale leven
- (e) Industriële samenlevingen worden gekenmerkt door in principe onbeperkte sociale mobiliteit

Beroepsmobiliteit

De meting van beroepsstratificatie kan op verscheidene manieren

- (1) Mensen hun beroep laten omschrijven en dit achteraf ordenen aan de hand van een vooraf geconstrueerd model
- (2) Mensen vragen een aantal beroepen te ordenen

Resultaat: schematische weergave van beelden die ze hebben van de relatieve sociale waardering van de genoemde beroepen

Problemen

- (1) Beperking tot mannen
- (2) Ontkennen dat de vrouw ook participeert in de arbeidsmarkt

De Davis-Moore-hypothese

Sociale stratificatie is universeel omdat zij bijdraagt tot de goede werking van de samenleving. De ongelijke waardering en beloning zal de mensen motiveren om precies deze beroepen na te streven die hoog gewaardeerd worden en belangrijk zijn voor het voortbestaan van de samenleving.

Kritiek:

- (1) Het is moeilijk om het belang van een bepaald beroep goed in te schatten
- (2) Stratificatie belemmert sommige mensen hun mogelijkheden te ontwikkelen
- (3) Sociale stratificatie veroorzaakt vaak sociale conflicten waarbij de ene profiteert van de andere

3. Een voorbeeld: de arbeidsmarkt

3.1. De beroepsbevolking

Beroepsbevolking

Zowel de effectief tewerkgestelde bevolking als de werkzoekende niet-werkende bevolking (= iedereen tussen 14 en 65 jaar die zich op een bepaald moment op de arbeidsmarkt aanbiedt of wil aanbieden). De omvang wordt bepaald door bevolkingsaantal en mate van tewerkstelling.

Einde jaren '70

Vele jongeren boden zich aan op de arbeidsmarkt, terwijl weinig ouderen met pensioen gingen, net op het moment dat de industrie arbeidsplaatsen afstootte. De werkloosheid nam hierdoor toe.

Tegenwoordig

Dichtbevolkte oudere leeftijdsklassen verdwijnen en maken plaats voor jongen van de dunbevolkte leeftijdsgroepen (eind jaren '60 + begin '70).

Niet enkel leeftijd speelt een rol

- (1) Slechts een deel van de bevolking op arbeidsleeftijd biedt zich ook effectief aan
- (2) Er is ook een deel dat de vooractieve fase verlengt door langere scholing
- (3) Er is ook een deel dat de non-actieve fase vervroegt door vervroegde uittrekking

Tussen 1970 en 1990

Beroepsbevolking nam enorm toe door toename van vrouwelijke beroepsbevolking, maar de mannelijke beroepsbevolking verminderde. Oudere mannen werden dus vervangen door jonge vrouwen.

3.2. Voor brood en plezier

Arbeid is een belangrijke steunpilaar van de westerse moraal

Velen zien arbeid als een ideale hefboom voor maatschappelijke problemen, maar het brengt ook allerlei negatieve gevolgen mee op vlak van de psychosomatische gezondheid. Daarenboven is veel werk geestdodend, niet afwisselend en niet interessant.

Wat vindt men belangrijk in een job?

1981 + 1990: goed loon > leuke collega's

1999: goed loon < leuke collega's

'Mannen leven om te werken, vrouwen werken om te leven.'

3.3. Evolutie van de arbeidsparticipatie

Activiteitsgraad

Mannen

- (a) Jongeren en ouderen: gedaald
- (b) Middelbare leeftijd: stabiel, hoog niveau

Vrouwen

Op middelbare leeftijd is het sterk toegenomen = feminisering

De voorbij tendensen waren 3 tendensen dominant op arbeidsmarkt

(1) VERLATE INTREDE DOOR STIJGING VAN HET ONDERWIJSNIVEAU

Neveneffect: hoger geschoolden verdringen de lager geschoolden

(2) VERVROUWELIJING VAN DE BEROEPSBEVOLKING

Neveneffect: bedrijfsbeleid krijgt scharnierfunctie om beroepsarbeid en gezinsverantwoordelijkheden op elkaar af te stemmen

(3) VERVROEGDE UITTREDE DOOR INSTITUTIONEEL-WETTELIJKE BEPALINGEN

Vrijwillige werkloosheid, maar de laatste jaren neemt de activiteitsgraad van ouderen opnieuw toe (onder druk van de toenemende vergrijzing om zo de werkzaamheidsgraad op te krikken)

Verhoging van de arbeidsparticipatie

De relatief lage arbeidsparticipatie komt door de hoge werkloosheid en de lage arbeidsparticipatie van vrouwen en oudere mannen.

Een hogere arbeidsparticipatie is noodzakelijk voor

- (a) Het behoud van de welvaart
- (b) Een breder draagvlak voor de economische groei te stimuleren
- (c) Betere benutting van het menselijk kapitaal (investeringen in onderwijs en werkervaring)

Jobless growth?

De productiviteit, omzet en bedrijvigheid kunnen toenemen door technologische vernieuwing en zonder toename van de tewerkstelling. Het is niet ondenkbaar dat er in het Westen een concentratie komt van kennis- en kapitaalintensieve productie, terwijl arbeidsintensieve productie verschuift naar armere, ontwikkelende landen. Voor een goed begrip van de hedendaagse sociale problemen, mag men niet alleen oog hebben voor economische groei in enge zin, maar de aard van die groei en de gevolgen van het arbeidsbestel zijn even belangrijk.

De toekomst van België

Inkrimping van het arbeidsaanbod is niet denkbeeldig, want er zouden spanningen komen.

Oplossing

Beschikbare arbeidsreserves

(a) Niet-beroepsactieven (nooit gewerkt of teruggetrokken)

(b) Werklozen en deeltijds werken

Probleem

Werknemers beperken zich tot de goedgeschoolde jongeren met een korte inactiviteitsduur, maar op lange termijn heeft iedereen er belang bij dat de kennis en kunde van deze groep (= werklozen) via herscholingsprogramma's wordt bijgestuurd.

3.4. Tweeverdieners

Tweeverdieners

Door de toename van de buitenhuistewerkstelling van vrouwen gaan in steeds meer gevallen beide partners werken. Deze tweeverdieners zijn een heterogene groep die zijn 2de inkomen vaak niet uit arbeid, maar uit sociale zekerheid haalt.

Kritiek

Sociale zekerheid van sociaal vangnet is een reguliere inkomensbron geworden.

Gevolgen

Het leidt tot verschuivingen in de inkomens- en welvaartsverdeling. Een deel van de eenverdieners wordt weggeduwd naar lagere inkomens- en welvaartsgroepen, terwijl tweeverdieners zich optrekken naar de hogere inkomensgroepen (= sociale ongelijkheid). Bovendien is het dubbel inkomen de welvaartsnorm geworden.

Interne discussie over verdeling van huishoudelijke en niet-huishoudelijke taken

Door de grote werkdruk. Buitenhuistewerkstelling, voor veel vrouwen een instrument van zelfontplooiing en sociale waardering, heeft ook een negatieve kant. Vrouwen ontwikkelen een afweermecanisme om zich tegen schuldgevoelens (omdat ze hun kinderen 'verwaarlozen') te verzetten. Hun kinderen zijn geen sleutelkinderen meer, maar zelfverzorgers (= ze moeten in contact komen met andere kinderen).

Balancing

Succesvolle vrouwen die meer verdienen dan hun mannen, doen thuis meer dan andere vrouwen en meer dan hun mannen.

Waarom?

Hebben ze schuldgevoelens en willen ze die door overacting goed maken?

Gevolgen

Niet enkel de gezinsorganisatie, maar ook de psychische houding loopt achter op de nieuwe sociaal-economische ontwikkelingen. Ook de seksuele machtsverhouding is verschoven (= mannen krijgen het moeilijker wanneer hun partner hen financieel en intellectueel voorbij schiet).

Enkele gevolgen van toename van dubbele-inkomensgezinnen

1. VERSCHUIVING VAN WELVAARTSNIVEAU

- (a) *Minder ééninkomensgezinnen*
- (b) *Nieuwe consumptieprofielen*
- (c) *Verschuivende sociale ongelijkheid en nieuwe sociale ongelijkheid*

2. MEER DUBBELE PENSIOENEN

- (a) *Meer sociaalzekerheidsuitgaven*
- (b) *Meer (economische) onafhankelijkheid van partners op oudere leeftijd*
- (c) *Politieke discussie van financierbaarheid sociale zekerheid*

3. MEER BESLAG OP RUIMTE

- (a) *Meer woningen in elite, (af)gesloten verkavelingen*
- (b) *Nieuwe mobiliteitspatronen en -problemen*

4. NIEUWE GEZINSINTERNE SPANNINGEN

- (a) *Andere ouder-kindcontacten*
- (b) *Andere man-vrouwverhouding*
- (c) *Balancing*

5. NIEUWE PIEKUREN VAN HET LEVEN

- (a) *Nieuwe tijdsordening*

6. NIEUWE SOCIALE CONTACTEN

- (a) *Fluide contacten*
- (b) *Hotelfunctie van het gezin*
- (c) *Slaapwijken*
- (d) *Van open gezin in gesloten samenleving naar gesloten gezin in open samenleving?*

7. GLOBAAL: NIEUWE CULTURELE EN STRUCTURELE LEEROMGEVING

3.5. Werkloosheid

Arbeid

Het biedt bestaanszekerheid en mogelijkheid tot persoonlijke ontwikkeling. Arbeid vervult een scharnierfunctie in het proces van sociale integratie. Het is een bron van sociale waardering en is in die zin een fundament van zelfrespect. Arbeid wordt expliciet gekoppeld aan individueel burgerschap en maatschappelijke integratie.

Werkloosheid

Op het moment dat men werkloos wordt, mist men heel veel (= inkomen, orde, structuur, regelmaat, menselijk contact...)

De werkloosheid steeg van 1975 (eerst langzaam, vanaf 1979 snel). De uitkeringsgerechtigde volledig werklozen uit de officiële werkloosheidsstatistieken vertegenwoordigen hier slechts een klein deel (= aantallen en budgettair) van de werkloosheid in ruime zin (= ouderen, deeltijdsen, bruggepensioneerden, werklozen in opleiding...)

1996 – 2001: DALING
2001 – 2006: STIJGING

3.6. Interne arbeidsmarktverschuivingen

Postindustriële samenleving

Door wetenschappelijke en technische ontwikkeling wijzigt de betekenis van arbeid)

De tertiaire en quartaire dienstensector ontwikkelden explosief en zorgen al geruime tijd voor meer dan de helft van de werkgelegenheid.

De groei van de dienstensector komt door toenemende vraag naar diensten en door de geleidelijke industrialisering van de Derde Wereld (= afbouw van de industriële werkgelegenheid in het Westen). Daarenboven verhoogt het dienstenaspect van industriële producten.

Steeds meer ondernemingen besteden allerlei diensten uit aan gespecialiseerde bedrijven: de secundaire en tertiaire sector worden in elkaar geschoven (= boekhoudkundige migratie van arbeidsplaatsen van secundaire naar tertiaire) = tertiarisering van secundaire sector.

De dienstensector

Ontastbare, onlichamelijke goederen worden geproduceerd.

- (a) Verhandelbare diensten: verhandeld tegen marktprijs
- (b) Niet-verhandelbare diensten: wordt geleverd door de niet-marktsector en geen geldelijke tegenprestatie, maar bijdragen

3.7. De sociale hordeloop van vrouwen

Verschillen tussen mannen en vrouwen zijn geërodeerd, maar niet weggewerkt.

Vrouwen kiezen voor weinig toekomstgerichte opleidingen en richtingen met een korte studieduur (= opleidingen die leiden naar toeleveringsfuncties op de arbeidsmarkt).

Seksuele segregatie of segmentering

Arbeidsparticipatie is de laatste 30 jaar bijna verdubbeld (= meer gelijkheid). Maar ze blijven in verschillende beroepen en sectoren werken, bekleden verschillende tewerkstellingsstatuten en bevinden zich op andere hiërarchische posities.

Vrouwelijke tewerkstelling

Dienstensector: handel, horeca, bank- en verzekeringswezen, gezondheid...

Mannelijke tewerkstelling

Industrie

Arbeidsmobiliteit

Mannen: verandering van baan

Vrouwen: al dan niet tijdelijk stoppen of opnieuw beginnen met werken

Vervangingsvraag is dus scheef verdeeld. Deze segregatie bemoeilijkt de optimale allocatie van productiefactoren.

Samengevat

Vrouwen zijn actief betrokken op de arbeidsmarkt, maar bepalen deze niet. Per saldo blijft de vraag wat hun sterkere vertegenwoordiging op de arbeidsmarkt betekent. Vroeger gingen minder vrouwen buitenshuis werken, maar waren een aantal maatschappelijke sleutelsectoren in hun handen (scholen, ziekenhuizen, rusthuizen...). Merkwaardig is dat deze verschuiving niet leidt tot grote sociale conflicten of gezinsdrama's.

SOCIALE STRATIFICATIE: ENKELE BELANGRIJKE CONCEPTEN

(1) Algemeen

- Structuur
- Stratificatie
- Sociale mobiliteit

(2) Structuur

- Kasten
- Standen
- Klassen
- Rangen

- Van toegewezen naar verworven posities
- Meerzinnig: onder meer inkomen – opleiding – beroep
- Geen individueel, maar een sociaal kenmerk
- Meting: objectief – subjectief

(3) Mobiliteit

- Verticale sociale mobiliteit
- Mattheus-effect
- Statussymbolen
- Statusinconsistentie (verarmde adel/nouveaux riches)
- Anticiperende socialisatie
- Conspicuous consumption

(4) Arbeidsoriëntaties